

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОМЕРЕЖІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сучасна концепція формування регіональних екомереж є домінуючою у загальній природоохоронній стратегії. Визначені шляхи ландшафтно-екологічної оптимізації території Кіровоградської області з формуванням регіональної екомережі, що надасть змогу переходу регіону до дійсно збалансованого розвитку шляхом раціонального регіонального природокористування, покращенням умов життєдіяльності населення, підтримуваним рівноваги між природними та антропогенними ландшафтами [2].

Формування екомережі має важливе соціально-екологічне значення. Можна приймати безліч законів стосовно формування й оптимізації екомережі, проте не слід забувати, що дане утворення буде існувати в постійній взаємодії з суспільством. Суспільні аспекти мотивації формування екомережі пов'язані зі створенням системи значущих соціальних мотивацій та дій, орієнтованих на сприяння розбудові екомережі [1].

Територія Кіровоградської області є однією з найскладніших в плані формування регіональної екомережі, яка б відповідала усім зазначеним критеріям і вимогам. Особливе значення має те, що регіон має високий рівень антропогенного перетворення ландшафтів. При цьому близько 70% земельних ресурсів складають орні землі, а частка природно-заповідного фонду становить лише близько 4%. Дана ситуація вказує на актуальність впровадження екомережної стратегії планування на території області. Каркасом майбутньої екомережі мають стати території та об'єкти ПЗФ. Оптимізація землекористування пов'язана зі скороченням орних земель, їх ренатуралізацією та зміною аспектів природокористування. Переведення з часом еродованих та деградованих земель внаслідок їх рекультивациі у категорію заповідних на перспективу дозволить збільшити відсоток заповідності і вийти на науково-обґрунтований рівень. В такому випадку співвідношення природних і перетворених геосистем буде 31:69% відповідно по області.

На таке співвідношення може вплинути низка соціальних факторів. При розрахунках паритету природних і перетворених земель не враховані антропогенно-перетворені земельні угіддя, які є покинутими на сьогоднішній день. Окремого дослідження потребує питання покинутих сільськогосподарських угідь на місці сільських поселень, які фактично припинили своє існування. Як правило, покинутими є села, які знаходяться досить віддалено від основних транспортних магістралей. В Кіровоградській області нараховується (станом на 2015 р.) 991 сільський населений пункт. Серед них близько 20 сіл у 10 адміністративних районах області, які є на карті, але не мають населення. Такі ділянки притаманні багатьом адміністративним районам Кіровоградської області, найбільше покинутих сіл у Долинському, Світловодському, Знам'янському районах. Зазначимо, що у 1996 році таких сіл було 12. За даними управління статистики Кіровоградської області, в найближчій перспективі залишеними можуть стати ще близько 50 сільських населених пунктів з людністю менше 10 осіб у 18 районах області.

Значні площі покинутих земель складають дачні ділянки, особливо поблизу таких міст, як Кіровоград, Світловодськ, Знам'янка, Олександрія. На даних територіях відбувається самовідновлення степової рослинності, заселення певними представниками фауни.

До категорії покинутих слід віднести також колишні військові полігони, які внаслідок «реформування» Збройних сил України залишилися непотрібними. Це, наприклад, залишки розформованої ракетної армії (Голованівський, Знам'янський та Олександрівський райони) та деяких військових авіаційних частин (с.Канатове Кіровоградського району), які залишили не рекультивовані та забруднені землі. Через деякі з таких об'єктів нині проходять туристичні маршрути, наприклад, на колишню базу ракетних військ (смт. Побузьке).

Статус покинутих останнім часом набули значні площі сільськогосподарських земель. Вони поступово, через ряд послідовних sukcesій, набувають рис відновленості, насамперед через поширення на їх території степових фітоценозів. Подібні території доцільно включати до природоохоронних з подальшим науковим спостереженням за швидкістю та якістю самовідновлення ландшафтів.

Дане питання потребує більш детального дослідження, але в цілому за попередніми розрахунками за умови ренатуралізації таких покинутих земель, можливо досягти потрібних 35%, а можливо навіть і 40%.

Екомережа покликана оптимізувати життєвий простір населення. Проаналізовано природно-екологічні умови проживання населення Кіровоградської області із зазначенням існуючих на сьогоднішній день природоохоронних територій та об'єктів.

Враховавши основні джерела екологічного забруднення (кількість звалищ та обсяг неутилізованих відходів у них, наявність потужних транспортних шляхів; розміщення на території, або поблизу, шкідливих промислових підприємств та об'єктів, радіаційне забруднення частини Новоархангельського району цезієм-137), частку природоохоронних об'єктів у загальній площі району ми розподілили райони області на три групи за екологічним станом та рівнем розвитку природоохоронної функції :

1. Умовно чисті райони з показниками природоохоронної функції вище середньообласних: Гайворонський, Новомиргородський, Олександрівський.
2. Помірно забруднені та умовно чисті райони з середньообласними показниками природоохоронної функції: Вільшанський, Бобринецький, Голованівський, Добровеличківський, Компаніївський, Новоукраїнський, Маловисківський, Новоархангельський, Знам'янський, Ульяновський.

3. Дуже забруднені райони з показниками природоохоронної функції нижче середньообласних: Долинський, Кіровоградський, Новгородківський, Олександрійський, Онуфріївський, Петрівський, Світловодський, Устинівський.

Зазначимо, що територія районів 2 та 3 групи (забруднених) складає приблизно 3/4 площі області.

Із впровадженням розробок щодо формування регіональної екомережі на території Кіровоградської області, соціально-екологічні умови мають покращитись. Передбачено значне збільшення площі зелених насаджень, залуження еродованих схилівих земель, ренатуралізація покинутих антропогенно-змінених територій, загальне збільшення територій, які б мали статус природно-заповідних.

Ряд адміністративних районів області (Голованівський, Добровеличківський, Устинівський) мають досить низький рівень заповідних територій. Проте, наприклад, в межах Голованівського району у регіональній екомережі передбачено створення природного ядра на основі досить значного за площею лісового масиву, який не має статусу заповідності. Такі території й об'єкти є майже у кожному адміністративному районі, і під час формування екомережі потрібно орієнтуватися не тільки на ПЗФ області, а виявляти і залучати малозмінені природні території.

Одним з головних елементів програми формування регіональної екомережі повинна стати роз'яснювальна робота серед населення, зокрема фермерів і підприємців, про доцільність і соціально-економічний ефект від раціонального сільськогосподарського землекористування. Формування екомережі та економічне використання її ресурсів узгоджується зі світовими тенденціями розвитку невиснажливого типу: зеленого та наукового туризму, біоземлеробства, наукоємних технологій тощо. До цих видів діяльності залучено понад 7% населення планети, і вони демонструють стійку тенденцію до зростання без викопування кар'єрів, без забруднення природного навколишнього середовища. Україна, з її високим інтелектуальним та природним потенціалом, здатна швидко розвинути таку діяльність. Слід також брати до уваги можливість збереження та відновлення традицій і знань місцевих громад. Це сприятиме поліпшенню морально-психологічного клімату у соціумі, підвищенню екосвідомості громадян, формуванню екологічної культури суспільства, особливо, якщо процес відбуватиметься із залученням інноваційних та альтернативних технологій та підходів. Слід згадати досвід Рузвельта, який широко застосовував ідеї створення національних парків та розбудови комунікацій для розв'язання соціально-економічних та природоохоронних проблем за допомогою громадських робіт.

В цілому, головними позитивними соціально-екологічними моментами від створення регіональної екомережі є:

- підвищення рівня екологічної рівноваги та регуляції території дослідження, природний захист сільськогосподарських угідь і природних ландшафтів від шкідників (Ю. Одум, 1975, Гіляров, 1990);
- поступове підвищення рекреаційного потенціалу регіону внаслідок збільшення площі природних ландшафтів і їх естетичної привабливості; збільшення кількості видів рослинного та тваринного світу;
- як наслідок підвищення ефективності соціально-економічної системи області (внаслідок збільшення врожайності сільськогосподарських культур, підвищення рекреаційного потенціалу, зменшення захворюваності населення, формування екологічної культури та екосвідомості суспільства тощо).

Список використаних джерел:

1. Гавриленко Е.П. Ландшафтно-екологическое обоснование территориальных схем и проектов природопользования. Монография. – К.: Фитосоцицентр, 2003. – 188 с.
2. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки». Прийнятий 21 вересня 2000 р. № 989-III // Уряд. кур'єр. – 2000. - 8 листопада. – («Орієнтир». - №37. – С.3-4).